

УДК 316.643.2

О.Бурова

ЖИТТЄВИЙ КОМФОРТ: СПРОБА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ

Стаття присвячена концептуалізації поняття “життєвий комфорт”. Для цього проаналізовані сучасні інтерпретації понять соціального комфорту та життєвого комфорту. Виявлено, що соціальний комфорт позначає насамперед психоемоційний стан відчуття інтегрованості людини у соціальні відносини, відчуття свого місця у суспільному житті. Життєвий комфорт відображає стан внутрішньої задоволеності та зручності стосовно конкретних сфер життєдіяльності.

Keywords: *vital comfort, social comfort.*

Ключові слова: *життєвий комфорт, соціальний комфорт.*

Ключевые слова: *жизненный комфорт, социальный комфорт.*

У сучасній соціології посилюється увага до суб’єктивного виміру соціальної реальності. Це пов’язано з тим, що в сучасних розвинутих суспільствах, де матеріальні потреби здебільшого задоволені, люди, особливо у великих містах, зіткнулися з проблемами самотності та відчуження. Незважаючи на те що умови проживання з погляду забезпеченості соціально-побутовими, медичними, культурними закладами у містах порівняно зі сільською місцевістю є вищими, процеси посиленої урбанізації, збільшення чисельності населення у містах призвели до руйнування не тільки звичного для корінних мешканців історичного ландшафту, а й часто звичного способу спілкування – сам соціум зазнав суттєвих змін. Одним з методів розширення площини теоретичного та практичного знання у соціології є залучення поняття, яке відображає певний вимір задоволеності чи незадоволеності людської життєдіяльності у певному місці проживання. Таким виміром є

поняття “життєвий комфорт”, який є порівняно новим, і, отже, недостатньо розробленим. Дана стаття є спробою концептуалізувати поняття життєвого комфорту як важливого феномену життєдіяльності людини.

Термін “комфорт” походить від англ. *comfort*, яке має передусім два значення, які відображають відчуття затишку та зручності: фізичне – “відчуття фізичної розслабленості і задоволеності, так що ніщо не заподіює вам болю, не спричиняє відчуття спеки чи холоду тощо” та емоційне – “якщо хтось чи щось дає вам комфорт, вони змушують вас почуватися спокійніше, щасливіше, або більш обнадійливо після того, як ви були стурбовані або нещасні”; також в англійській мові комфорт означає “спосіб життя, завдяки якому у вас є гроші і речі, яких ви потребуєте чи хочете” [1]. Водночас слово “*comforts*” відображає речі, які роблять життя людини зручнішим, особливо ті, які не є необхідними. Існує також поняття “зона комфорту”, що означає спектр видів діяльності або ситуацій, у яких людина відчуває себе щасливою і впевненою [1]. Таким чином, термін “комфорт” охоплює *стан внутрішньої задоволеності*, коли життя стає затишним, зручнішим, щасливішим і захищенішим. Чинниками комфорту, які дають ці відчуття, є умови соціального та біологічного життя, які забезпечують “зручний” з погляду індивіда процес діяльності людини (біологічного та духовного розвитку, праці, відпочинку, сну, дозвілля, пересування тощо). Водночас цим терміном позначають сукупність зручностей, або сприятливі умови для існування та діяльності будь-якого об’єкта. Однак саме суб’єктивний вимір цих зручностей або сприятливих умов робить наголос на не стільки доцільності цих умов, скільки на приємності, на приємних відчуттях, тому сприйняття комфортності чого-небудь різними соціальними суб’єктами не завжди є тотожними.

В онтологічному плані комфорт став одним із рушіїв людського прогресу. Прагнення до більшої комфортності життєдіяльності зумовлювало людину не тільки ефективно працювати, а й спричиняло інноваційні прориви. Прагнення до комфорту та результати цих прагнень все більше

віддаляли первісну людину від біологічного світу. Це виявлялося у більшій дезадаптивності людського організму до природного середовища, оскільки після поширення перших комфортних практик теплового характеру (добування вогню, приготування гарячої їжі, побудова примітивного житла), людина вже не могла самостійно боротися з кліматичними випробуваннями. Тому, “підсівши” на комфортні умови, люди змушені були створювати групи задля спільного виживання. Таким чином, комфорт дав змогу людині замінити затрати біологічної енергії для підтримки організмом життєдіяльності на соціальні джерела. Внаслідок цього вивільнена біологічна енергія людей прискорила людський прогрес.

Проблематика комфорту як соціологічного поняття здебільшого перебуває у площині соціального комфорту. Існує декілька тлумачень поняття “соціальний комфорт”. В американській психології знайшла своє застосування шкала соціального комфорту при з’ясуванні ступеня міжетнічної соціальної дистанції. Зокрема, була застосована шкала соціального комфорту (Social Comfort Scale), що містить 16 запитань, у яких просять респондентів оцінити ступінь їхнього комфорту в спілкуванні з людьми конкретної групи (в даному випадку з чорношкірими американцями) за мірою близькості (наприклад, “Я б хотів (хотіла), щоб чорношкіра особа була моїм академічним радником” чи “Я б хотів (хотіла) піти з чорношкірою особою на побачення”) з використанням 7-бальної шкали Лайкерта, починаючи від “дуже незручно” до “дуже зручно” [2]. У російському дослідженні проблем впливу життєвих подій на здоров’я населення у перехідних суспільствах соціальний комфорт оцінювався як інтегральний параметр, що поєднує реалізацію особистої життєвої стратегії та індивідуальне ставлення до дійсності. “Соціальний комфорт” (або “соціальний настрій”) дав змогу виявити одночасно і ступінь адаптації людей у суспільстві в умовах пережитої кризи, і стратегії, які вони застосовують. Ступінь соціального комфорту (соціального настрою) оцінювався з огляду на спів-

відношення негативних і позитивних подій, труднощів, невдач і досягнень [3].

Поняття соціального комфорту було також застосоване у дослідженні впливу макроекономічних чинників і характеристик соціального середовища на стан здоров'я населення російських регіонів. Рівень соціального комфорту в даному випадку виражався через інтегральний індикатор, який розрахований за двома показниками: кількість померлих від самогубств на 100 тис. осіб; коефіцієнт міграційного приросту на 10 тис. осіб. Регресійний аналіз засвідчив, що економічні чинники безпосередньо не мають великого впливу на очікувану при народженні тривалість життя в регіонах, натомість соціальне середовище, й у тому числі наведений рівень соціального комфорту, має вирішальний вплив на стан здоров'я [4]. Так само робиться наголос на об'єктивних умовах життєдіяльності людини, коли застосовують термін "еколого-соціальна комфортність", який включає в себе оцінку як природного потенціалу та екологічну ситуацію, так економічний потенціал та соціальні умови території проживання [5, с. 13]. Проблематичність цих методик очевидна: в усіх випадках йдеться не стільки про соціальний комфорт, скільки про чинники або наслідки соціального дискомфорту.

Більш адекватну операціоналізацію цього поняття було здійснено в іншому російському дослідженні, де поняття "соціальна комфортність" визначається як стан затишку, зручності й задоволення, який забезпечений сукупністю позитивних психологічних та фізіологічних відчуттів людини в процесі її трудової діяльності. Комфортні умови створюються завдяки раціональній організації праці, дотримання ергономічних, соціально-психологічних та гігієнічних вимог охорони праці. Для розробки методики дослідження соціальної комфортності регіону була сформована ієрархічна система показників на базі таких критеріїв: 1) рівень життя; 2) якість освіти; 3) стан охорони здоров'я 4) рівень розвитку культурної сфери; 5) доступність житла; 6) рівень екологічної безпеки; 7) рівень громадської безпеки; 8) рівень інформатизації; 9) рівень роз-

витку транспортної інфраструктури; 10) ефективність державного управління [6].

В українській соціології поняття “соціальний комфорт” уперше було застосовано В.Піддубним, який зазначає, що це поняття “відображає сукупність закріплених нормативно-законодавчими актами та суспільними приписами соціальних благ, які регулюють діяльність та поведінку особи. Однією з функцій цього феномена є підтримка соціальної стабільності в суспільстві в межах його динамічних характеристик шляхом регулювання соціальної напруженості, прискорення або стримування соціальних рухів, реформ та інших явищ, які можуть бути стресорами гальмування чи прискорення соціальних процесів” [7, с. 274–275]. Додатковими вимірами соціального комфорту, на думку Піддубного, можуть слугувати: задоволеність життям у своєму населеному пункті; оцінка можливості масових виступів населення на захист своїх прав у населеному пункті, де мешкає респондент; оцінка можливості особистої участі у протестних акціях на захист своїх прав; бажання/небажання від’їзду з населеного пункту та причини таких намірів. Однак, як зазначає В.Піддубний, ці показники не претендують на вичерпність характеристики предмета дослідження, але певним чином дають уявлення щодо впливу поселенського статусу на наявний соціальний комфорт респондента [7, с. 275]. Водночас В.Піддубний у іншій публікації наводить досить продуктивну в методологічному плані схему досягнення соціального комфорту: вектор прагнень та поведінки людини у певному місці проживання залежить від знань і поінформованості щодо бажаних благ – соціального комфорту, який може стати предметом її прагнень. Перетворення іміджу того чи того блага на мотиваційний чинник включає процес співвіднесення цього блага з уявленнями щодо можливостей його досягнення та тих обмежень, які перешкоджають досягненню. Всі ці процеси відбуваються під соціальним контролем, який дозволяє/забороняє чи пропонує певний рівень домагань, ті чи ті засоби його досягнення, а також способи його прийняття людиною [8, с. 74].

Поняттю соціального комфорту як центральній проблемі соціологічного дослідження було приділено увагу Ю.Мосаєвим, який захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук на тему “Соціальний комфорт у соціологічному дискурсі” [9]. На думку Мосаєва, поняття соціального комфорту слід розуміти в сенсі створення умов для можливості максимальної реалізації людини в суспільстві. Коли людина має потенційні можливості реалізації себе як особистості, її життя та безпосередня діяльність є соціально комфортними. Водночас діяльність, що спрямована на досягнення соціального комфорту, має ознаки соціального конструктиву як соціальної практики, яка веде до гармонізації соціальних процесів і відносин у рамках соціальної системи [10; 11, с. 245].

Таким чином, поняття соціального комфорту застосовується як до суб’єктивних вимірів життєдіяльності людини, так і до об’єктивних умов проживання людини у певному місці. Тому у соціології ще не склалося загальноприйняте визначення феномену соціального комфорту. Відсутні також усталені методологічні підходи до його аналізу та розуміння. Практично всі автори, що працюють в межах цієї проблематики, пропонують по-своєму унікальні трактування даного поняття. На нашу думку, поняття соціального комфорту саме завдяки прикметнику “соціальний” позначає насамперед психоемоційний стан відчуття інтегрованості людини у соціальні відносини, відчуття свого місця у суспільному житті.

Безпосередньо поняття “життєвий комфорт” застосувала Лідія Сохань, яка, крім цього, навела структуру життєвого комфорту [12]. На думку Сохань, рівень *життєвого комфорту* виражається в умовах життя, упорядкованості побуту, стані внутрішнього спокою і включає:

- матеріальний комфорт (матеріальні блага: гарне житло, модний і красивий одяг, авто тощо);
- соціальний комфорт (соціальний статус, соціальний престиж, соціальні ролі та їх відповідність рівню домагань особистості, екологічна і соціальна безпека, можливість отримання необхідної медичної допомоги);

– психологічний комфорт (ступінь задоволення потреб, відсутність постійного відчуття напруженості, страху, психологічний клімат у сім'ї, впевненість у власних силах, ініціатива і самостійність у розв'язанні життєвих проблем);

– моральний комфорт (наявність норм і цінностей, соціальний оптимізм, соціальна справедливість);

– духовний комфорт (достатній рівень знань, можливість проведення повноцінного дозвілля (відвідування культурних центрів), освіта та перспективи для дітей);

– фізичний комфорт (стан здоров'я, можливість відвідувати спортивні заклади тощо).

При цьому інтегральним показником життєвого комфорту слугує *міра задоволеності людини своїм життям, рівнем переживання щастя* [12, с. 261]. Таким чином, соціальний комфорт є складовою життєвого комфорту. В іншій публікації Л.Сохань категорія життєвого комфорту була визначена як така, що інтегрує цілу низку показників [13, с. 159–160]. Складові життєвого комфорту Сохань агрегувала в такі блоки:

– комфорт щодо процесів суспільного масштабу; складові: (1) порядок у суспільстві, (2) дотримання чинних законів, (3) внески, які б підтримали добробут хоча б протягом року у скрутних випадках, (4) впевненість у власному майбутньому;

– комфорт щодо роботи, відпочинку та вирішення стратегічних завдань; складові: (1) робота, яка подобається, (2) можливість повноцінної відпустки, (3) можливість мати додатковий заробіток, (4) ініціатива і самостійність у розв'язанні життєвих проблем, (5) повноцінне дозвілля, (6) можливість працювати з повною віддачею, (7) можливість дати дітям повноцінну освіту;

– комфорт щодо свого здоров'я і життєвих сил; складові: (1) вміння жити в нових умовах, (2) здоров'я, (3) впевненість у власних силах, (4) необхідна медична допомога, (5) можливість купувати найбільш необхідні продукти, (6) можливість харчуватися за смаком;

– комфорт щодо житла та одягу; складові: (1) необхідний одяг, (2) добротне житло, (3) модний і красивий одяг, (4) необхідні меблі;

– комфорт щодо досягнення своїх цілей; складові: (1) сучасні економічні знання, (2) сучасні політичні знання, (3) рішучість у досягненні своїх цілей, (4) юридична допомога для захисту своїх прав та інтересів.

Очевидно, що така широка операціоналізація поняття життєвого комфорту пов'язана з напрацюваннями Інституту соціології НАН України, зокрема, з переліком запитань Інтегрального індексу соціального самопочуття (ІСС), який був створений Є.Головахою і Н.Паніною. Згідно з цією розробкою соціальне самопочуття людини визначається рівнем задоволення її соціальних потреб, які, своєю чергою, є похідними від наявної в суспільстві системи соціальних благ, їх вироблення та розподілу. В основу вимірювання соціального самопочуття взято 20 (або 44) запитань щодо основних соціальних благ населення України зі шкалою “1 – не вистачає; 2 – важко сказати; 3 – вистачає; 4 – не цікавить” [14]. Таким чином, поняття соціального самопочуття та соціального комфорту є спорідненими. Як зазначає Ю.Мосаєв, щоб відчуті високий рівень соціального комфорту, людина повинна мати задовільний рівень соціального самопочуття. Соціальне самопочуття є необхідною складовою соціального комфорту і, як наслідок, сприяє через набуття людиною певного рівня соціального комфорту відчуттю повноти споживання товару чи послуги. Тому соціальне самопочуття людини відображає стан задоволення людиною свого статусно-рольового набору, а соціальний комфорт відображає можливість скористатися своїм статусно-рольовим апаратом для подальшої реалізації в суспільстві [15]. Тобто, якщо у випадку соціального самопочуття йдеться про рівень задоволення потреб (вистачає – не вистачає), то життєвий комфорт *відображає стан функціональної зручності або психологічного відчуття задоволеності певною сферою життєдіяльності*. Отже, застосування емпіричних напрацю-

вань по визначенню соціального самопочуття можливе лише як додаткове і допоміжне.

Виходячи з того, що життєвий комфорт відображається переважно на емоційному рівні особистості, при операціоналізації цього концепту слід застосовувати емоційно-оцінні судження, а саме давати можливість людині висловити позитивну, негативну або нейтральну емоційну оцінку стосовно конкретних сфер життєдіяльності. Оскільки йдеться про відчуття затишку та зручності стосовно певного об'єкта, то доцільним є застосування шкали “задоволений – не задоволений”. Однак, як зазначає Л.Сохань, “задоволеність життям як характеристика певного інтелектуально-емоційного стану особистості, – величина достатньо динамічна, вона піддається впливу як зовнішніх чинників, так і психосоціального стану людини. Тому вимірювання задоволеності методами соціологічного інструментарію має не абсолютне значення. Більш глибоке уявлення може дати дослідження комплексу чинників та обставин, які впливають на рівень задоволеності. Це має особливе значення при оцінці даного параметру на особистісному рівні” [13, с. 157–158]. Тобто, крім прямого вимірювання життєвого комфорту через рівень задоволеності певною сферою соціального життя, потрібно враховувати об'єктивні умови, які роблять життя людини більш зручним. Також не менш важливим є врахування суб'єктивних характеристик соціальних суб'єктів, а саме відмінність їхніх актуалізованих потреб та мотивацій, які не є ідентичними для кожної людини, тому люди можуть по-різному переживати відчуття зручності стосовно певної сфери людської життєдіяльності.

Пропонуємо таку класифікацію видів життєвого комфорту за рівнем задоволеності сферами життєдіяльності, які відображають соціально-особистісний, місцевий та соціетальний виміри:

- 1) рівень задоволеності життям загалом;
- 2) рівень задоволеності своїм становищем у суспільстві;
- 3) рівень задоволеності особистим життям;
- 4) рівень задоволеності власним здоров'ям;

- 5) рівень задоволеності власною роботою;
- 6) рівень задоволеності власною освітою;
- 7) рівень задоволеності власним дозвіллям;
- 8) рівень задоволеності життям у населеному пункті;
- 9) рівень задоволеності житловими умовами та побутом;
- 10) рівень задоволеності роботою транспортної інфраструктури;
- 11) рівень задоволеності станом охорони здоров'я;
- 12) рівень задоволеності місцевою екологією;
- 13) рівень задоволеності громадською безпекою;
- 14) рівень задоволеності розвитком культурної сфери;
- 15) рівень задоволеності економікою країни;
- 16) рівень задоволеності станом демократії в країні.

Додатковими показниками психологічного виміру життєвого комфорту можна використати запитання щодо тривожності, настрою, самотності. Звичайно, ця класифікація сфер життєдіяльності значною мірою умовна, однак це принаймні дає змогу максимально широко охопити предметне поле людської життєдіяльності та визначити ступінь комфортності кожної з них. Це також надасть можливість спробувати побудувати індекс життєвого комфорту.

Література

1. Comfort // Longman Dictionary of Contemporary English, Fourth Edition. – Harlow : Pearson Education Limited, 2005. – P. 302–303.
2. Rollock D. Ethnic social comfort I: Construct validity through social distance measurement / D. Rollock, S.R. Vrana // Journal of Black Psychology. – 2005. – Vol. 31, № 4. – P. 386–417.
3. Нилов В.М. События жизни и здоровье населения в условиях трансформирующегося общества / В.М. Нилов // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2005. – Т. VIII, № 3. – С. 34–46.
4. Панова Л.В. Экономические и социальные факторы продолжительности жизни в России: межрегиональный анализ / Л.В.Панова, Н.Л. Русинова, В.В. Сафронов // Интернет-конференция “Охрана здоровья: проблемы организации, управления и уровни ответственности”, 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/text/16207101/>.

5. Меринов Ю.Н. Эколого-социальная комфортность городской среды Ростова-на-Дону / Ю.Н.Меринов. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. гос. ун-та, 2001. – 140 с.

6. Скворцова М.А. Статистическое исследование социальной комфортности проживания в республике Мордовия / М.А.Скворцова, Т.Г.Юрченкова // Системное управление. – 2008. – Вып. 2 (4) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sisupr.mrsu.ru/2008-2/pdf/6-Skvorcova.pdf>.

7. Піддубний В. Поселенський статус як чинник соціального комфорту / В. Піддубний // Українське суспільство 1994–2005. Динаміка соціальних змін / за ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2005. – С. 273–283.

8. Піддубний В. Соціальний комфорт та поселенський статус: життєвий вибір / В.Піддубний // Українське суспільство 1994–2006 : соціологічний моніторинг / за ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2006. – С. 74–78.

9. Мосаєв Ю.В. Соціальний комфорт в соціологічному дискурсі : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.01 / Мосаєв Юрій Володимирович ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2010. – 16 с.

10. Мосаєв Ю.В. Вплив ідеології на критерії оцінки соціального комфорту / Ю.В.Мосаєв // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій : Перша міжнародна конференція для студентів, магістрів, аспірантів, вчених : у 6 ч. – Ч. 3. – Суми : СОІППО, 2008. – С. 64–66.

11. Мосаєв Ю.В. Особливості досягнення соціального комфорту в країнах з патерналістичними цінностями соціальної сфери / Ю.В.Мосаєв // Социальные технологии: актуальные проблемы теории и практики : Межвузовский сборник научных работ. – Запорожье : Изд-во ГУ “ЗИГМУ”, 2007. – Вып 36. – С. 245–250.

12. Сохань Л. Стиль приватного життя особистості: цивілізаційний вимір / Л.Сохань // Стилі життя: панорама змін / за ред. М.О.Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2008. – С. 221–273.

13. Сохань Л.В. Жизненный комфорт как творческий проект личности: духовное измерение / Л.В.Сохань // Личность. Культура. Общество. – 2009. – Т. 11. – Вып. 4 (51–52). – С. 156–167.

14. Головаха Е.И. Интегральный индекс социального самочувствия (ИИСС). Конструирование и применение теста в массовых опросах / Е.И.Головаха, Н.В.Панина. – К. : Ин-т социологии НАН Украины, 1997. – 108 с.

15. Мосаєв Ю.В. Соціальне самопочуття та соціальний комфорт / Ю.В.Мосаєв // Соціальні технології. – 2009. – № 43. – С. 109–116.